

Szwarc, Andrzej

"Kasaty zakonów na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej i Śląska 1773-1914",
Piotr Paweł Gach, Lublin 1984 :
[recenzja]

Przegląd Historyczny 76/2, 407

1985

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

redagowana i pod innym niż planowano tytułem w „Studiach Pedagogicznych” t. III.

Przypomniane rozprawy — w swej podstawowej warstwie nie potrzebują uaktualniającego je komentarza: nie istnieje już większość wykorzystanych tu źródeł, brak też w tym zakresie badań.

Zapewne — choć *explicite* tego nie wyrażono — Wydawnictwo ogłosiło książkę w związku z rocznicą Wiednia.

R. K.

Piotr Paweł Gach, *Kasaty zakonów na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej i Śląska 1773—1914*, Wydawnictwo Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 1984, s. 254.

Autor przedstawia problem zawarty w tytule na tle polityki rządów zaborczych wobec Kościoła katolickiego; wspomina także o stosunku polskiego duchowieństwa do tej polityki. Zdaniem P. Gacha likwidowanie placówek zakonnych powodowały dwa czynniki: powszechne od czasów Oświecenia dążenie do ograniczenia wpływów Kościoła oraz przekonanie o szkodliwości klasztorów jako potencjalnych i rzeczywistych ośrodków życia narodowego lub wręcz konspiracji patriotycznej. Wbrew części dawniejszej literatury autor stara się wykazać, że polityka ta była długofalowa i konsekwentna, zaś kasaty w zaborze rosyjskim po powstaniach 1830 i 1863 roku mieściły się w jej ramach i nie miały jedynie represyjnego charakteru.

Efektom posunięć władz pruskich, austriackich i rosyjskich był przeszło sześciokrotny spadek liczby zakonników i domów zakonnych między 1772 a 1914 rokiem (por. tabelę na s. 208). Dziwi pominięcie w tym bilansie tajnych, bezhabitytowych zgromadzeń, rozwijających się intensywnie w ostatnich dziesięcioleciach XIX w. i stanowiących poniekąd odpowiedź na kasaty. Autor dostrzega to zjawisko, uważa jednak, że stanowi ono odrębne zagadnienie. Należy jednak żałować, że tzw. ruch honoracki nie został choćby szkicowo ujęty, w oparciu o prace Marii Werner, Marii Wójcik i Marii Mazurek, operujące szczegółowymi danymi liczbowymi.

W książce pominięto też kwestie strat materialnych i kulturalnych związanych z zamykaniem klasztorów (losy gospodarstw rolnych, sprzętów liturgicznych, zabytków architektury, bibliotek, archiwów, dzieł sztuki). Przyczyną były głównie ograniczenia wydawnicze. Wynagradza to jednak autor w osobnej publikacji na ten właśnie temat (P. P. Gach, „Mienie polskich zakonów i jego losy w XIX wieku”, Rzym 1979).

Na bazę źródłową rozprawy składa się kilkadziesiąt zespołów archiwalnych, przeważnie z trudno dostępnych archiwów zakonnych; sięgnięto także do Archivio Segreto Vaticano. Autor uwzględniła również zbiory przepisów prawnych i rozporządzeń administracyjnych oraz akta centralnych władz wyznaniowych Królestwa Polskiego. Liczne tabele i zestawienia oraz kilkanaście map nadają jego książce charakter cennego kompendium informacyjnego, sumującego rozproszony materiał źródłowy i nieodzownego dla wszystkich badaczy zajmujących się dziejami Kościoła i społeczeństwa polskiego w XIX w.

A. S.